

Сліпчишин Л.В. Проблеми і тенденції професійної орієнтації учнівської молоді / Л.В.Сліпчишин //Нові технології навчання / Інститут інноваційних технологій змісту освіти, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки – Київ ; Вінниця, 2010. – № 66. – Ч.2. — С. 188-192.

УДК 377.1.

Сліпчишин Л. В.

Львівський науково-практичний центр
професійно-технічної освіти НАПН України

ПРОБЛЕМИ І ТЕНДЕНЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Рассматриваются основные проблемы и тенденции профессиональной ориентации молодёжи и пути её усовершенствования в профессионально-техническом учебном заведении.

Ключевые слова: рынок труда, трудоустройство, профессиональная ориентация, профессионально-техническое учебное заведение.

Basic problems and tendencies of professional orientation of young people and ways of its improvement in vocational schools are considered.

Key words: labour market, labour arrangement, professional orientation, vocational school.

Люди народжуються не дуже схожими один на одного, їх природа буває різна, та й здібності до тієї або іншої справи теж... Тому можна зробити все в більшій кількості, краще і легше, якщо виконувати будь-яку роботу відповідно до своїх природних задатків.

Платон

Постановка проблеми. Економічна ефективність діяльності будь-якого підприємства визначається зростанням прибутку, який залежить від двох основних чинників – зменшення собівартості та підвищення якості продукції. В обох випадках результат залежить від професіоналізму робітника, від його здатності та готовності виконувати певну роботу. Якщо ці якості збіглися в одній людині, значить вона правильно орієнтована на професійну діяльність.

Професіоналізм як вид діяльності виникла на початку ХХ ст., коли окремі приватні власники замислилися над низкою проблем, зокрема: невисокою продуктивністю праці робітників на підприємствах, високим рівнем травматизму і нещасних випадків, плінністю кадрів. У всіх випадках ключовою ланкою вирішення проблем був рівень професійної підготовки працівників. Отже, професійна підготовка працівників є багатоаспектною соціально-економічною проблемою, яку необхідно вирішувати міждисциплінарно, об'єднуючи зусилля інституцій, що займаються проблемою зайнятості населення, педагогіки, зокрема професійної, та психології.

Аналізуючи умови успішної кар'єри людини в будь-якій галузі, психологи встановили, що до них належать, по-перше, можливість займатися улюбленою справою, реалізація власних здібностей і таланту, по-друге, можливість забезпечити собі достойний рівень життя, по-третє, престиж професії. Для реалізації цієї мети необхідно правильно здійснити вибір професії. Перш за все має бути професійна придатність, в якій виявляються по-перше, *властивості людини*, набуті під час реалізації себе в діяльності (разом з властивостями працездатності, надійності, готовності до праці і ін.), по-друге, *властивість діяльності*, яка відображається в її змісті, засобах і умовах, по-третє, структурні і функціональні *особливості організму і психіки людини* (наприклад, ергономічні властивості техніки, робочого місця, системи підготовки і т. д.). Питання професійної орієнтації, які мають специфічні особливості з погляду характеру контингенту, психічних особливостей цього процесу, методичних прийомів реалізації тощо, стосуються низки проблем діагностики, прогнозування і формування професійної придатності. Загалом на сучасному етапі професіоналізаційна робота зосереджується на пізнанні учнями світу професій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ключові аспекти проблеми професійної орієнтації відображені у працях І. Баклицького, Е. Клімова, Н. Побірченко, В. Рибалки, В. Синявської, Б. Федоришина тощо. Не зважаючи на те, що цій проблемі приділяють увагу не

лише психологи й педагоги, але й інші категорії науковців й практиків, вона й надалі залишається далекою від остаточного розв'язання. Зокрема, це стосується профорієнтаційної роботи на робітничій професії. Актуальними завданнями залишаються: вивчення соціально-економічних основ побудови державної системи профорієнтації молоді; соціально-економічна ефективність профорієнтації та професійного відбору в сучасних умовах.

Мета статті полягає у виявленні проблем і тенденцій професійної орієнтації молоді та визначенні шляхів її вдосконалення, базуючись на власному досвіді автора та сучасних психолого-педагогічних підходах.

Виклад основного матеріалу. Якщо до розв'язання проблеми підійти з точки зору системного аналізу і системи керування якістю процесу, використати так звану “петлю якості”, то можна знайти слабкі ланки, через які процес профорієнтації пробуксовує. Дуже добре знати проблему не тільки зовні, але й зсередини.

Для функціонування кожного професійного навчального закладу важливими є проблеми набору і працевлаштування.

Набір у професійний навчальний заклад залежить від зовнішніх і внутрішніх чинників. До зовнішніх чинників можна віднести: законодавчі дії, організованість рекламної кампанії (стратегія проведення, інтенсивність, якими шляхами проводиться тощо), зв'язків зі школами, престиж закладу чи професії; до внутрішніх – рівень матеріально-технічного оснащення закладу, професійність педагогічного колективу, стан навчально-виховної роботи, сучасні підходи до навчання, позитивне навчальне середовище тощо. Будь-яке недоопрацювання хоча б в одному з напрямів негативно впливає на стан набору. Щоб виявити такі напрями, абітурієнтам пропонують заповнити анкету, одне з питань якої вказує на шлях одержання інформації про навчальний заклад (повідомлення в ЗМІ, оголошення, батьки, родичі, друзі). Ці шляхи формують в абітурієнта, а згодом учня, зовнішню мотивацію. Оскільки вона часто пов'язана лише з привабливими або прагматичними аспектами професії, її престижем, тому вже на першому, другому і навіть третьому курсах в учнів (студентів) повністю втрачається інтерес до навчання. Переломним моментом стає вивчення спеціальних, професійно орієнтованих дисциплін, коли студент вже більш-менш чітко може уявити світ обраної професії. Ось тут завдяки педагогам-професіоналам зовнішня мотивація обраної студентом професії має великий шанс перейти у внутрішню. Професіоналізм педагогів дозволяє цей перехід здійснити раніше.

Внутрішня мотивація – це шлях до професійного вдосконалення через долаання труднощів професійного характеру. Тому очевидним є застосування в освіті особистісно орієнтованого підходу, який визначає пріоритет особистості у навчально-виховному процесі. Першим кроком до впровадження особистісного підходу в навчально-виховний процес є реалізація принципу психологізації, коли під час організації навчання викладач враховує існування значної особистісної диференціації студентів за показниками цілісності і гармонійності розвитку особистості. Під цілісністю особистості розуміють таку особистісну якість фахівця, яка об'єднує ціннісно-мотиваційну доміную професії з усіма знаннями, вміннями і навичками, які забезпечують професійне та особистісне самовдосконалення.

Як гармонійність розвитку особистості учня (студента) розуміємо збалансованість його емоційно-почуттєвої, моральної та інтелектуальної сфер, яка досягається через провідну для професії його особистісну якість. Це пояснюється тією обставиною, що існують різні види особистісної винятковості людини (комунікаційної, мотиваційної, характерологічної, рефлексивної, за успішністю навчання, інтелектуальної та психофізіологічної) в умовно позитивному чи негативному прояві [3, с. 86]. При вивченні різних дисциплін повинні з'явитися активні, глибокі й широкі зв'язки особистості учня (студента) з навколишнім світом, викликані та зумовлені його пізнавальними і професійно-трудовими потребами, мотивацією та здібностями. Основним принципом потребнісно-мотиваційної сфери є *принцип мотиваційного забезпечення* навчального процесу, сформульований О. С. Гребенюком [1к, с. 49]. Відповідно до нього, яким би високим не був рівень здібностей учня (студента), він не зможе компенсувати низьку навчальну мотивацію чи її відсутність і допомогти досягнути високої успішності у навчанні. Отже, найважливішою умовою правильного вибору професії є всебічна і своєчасна інформація.

Серед різних аргументів, завдяки яким підлітки обирають професійно-технічні навчальні заклади, найсильнішим є репутація майстра виробничого навчання. З досвіду можна сказати, що майстер з високою репутацією “ліпить” подібних до себе, але за умови, що дитина хоче вчитися.

При його допомозі в учня формується внутрішня професійна мотивація. Такі випускники практично завжди знаходять роботу, тому що їх навчили дотримуватись наступних вимог: якість виконаної роботи, самостійність, відповідальність, бажання постійно вчитись професії. Також часто спостерігається певна “династичність”, коли навчались батьки, а потім вже й діти.

Як показує досвід, у “петлі якості” профорієнтаційної роботи однією з найслабших ланок є батьки, особливо в загальноосвітній школі, оскільки в ПТНЗ ситуація дещо інша. Дуже часто всупереч здоровому глузду дорослої людини в них переважає суб’єктивний підхід до вибору професії для власної дитини – престиж професії, матеріальна зацікавленість тощо. Важливе значення у процесі вибору професії має визначення попиту на ринку праці на обрану професію, оскільки це дає можливість зорієнтуватись в актуальності професії і шансах отримати роботу після навчання. Поодинокими є випадки, коли діти всупереч батькам обирають навчання в ПТНЗ. Змінити ситуацію на краще ми вбачаємо у підвищенні інформованості батьків про світ професій та їх психологічні основи.

Не можна поділяти професії на хороші і погані, цікаві і нецікаві, легкі і важкі, оскільки значення професії у житті людини залежить, у першу чергу, від ставлення до неї самої людини, наскільки вона відповідає її можливостям і запитам. І тоді характер роботи, ступінь її складності відступають на другий план. Завершальним етапом вибору професії є аналіз відповідей на три запитання: *Яку професію я хочу обрати? Яку професію я зможу освоїти? Яка професія потрібна на ринку праці?* Вибір правильно зроблено тоді, коли всі три відповіді збігаються.

Рівень працевлаштування випускників навчального закладу є одним з головних показників ефективності його діяльності, а також правильності стратегії вибору напрямів і спеціальностей підготовки. Зростання кількості непрацевлаштованих випускників повинно налаштувати керівництво на перегляд стратегії набору. Загалом вирішення проблеми працевлаштування потребує серйозної нормативно-правової бази й уваги з боку держави.

Наступний рівень професійно важливої інформації стосується змісту професійно-кваліфікаційних характеристик, оскільки розрізняють кілька категорій робітників, між якими є значні відмінності. До цих категорій можна віднести: кваліфікований робітник, робітник високої кваліфікації, робітник широкого профілю, багатопрофільний робітник, робітник-універсал, робітник-професіонал тощо. Знання відмінностей між ними дозволяє вибрати найбільш ефективну стратегію вибору першої професії та наступного професійного зростання. При переході до вищих рівнів кваліфікації зростає значення теоретичних основ професії, економічних і екологічних знань. Глибокі знання вимог кожної категорії робітників до праці та його умов і розробка на цій основі заходів, орієнтованих на конкретні професійні групи, позитивно позначається на процесі формування робітника нового типу.

Очевидно, що знання вимог до кожної категорії робітників потребують від профорієнаторів глибоких знань професійного поля, вимог до професійно ціннісних якостей людини, психофізіологічної класифікації професій, методики проведення профвідбору тощо. На думку авторів “Професійної педагогіки” вже давно назріла потреба створення загальної теорії наукової проблеми профорієнтації – професієзнавства, яке своїм предметом повинно мати “вибір професії людиною і визначення закономірностей, які впливають на процес вибору і оволодіння професійною майстерністю”, а основним методом має бути “психолого-педагогічна дія на особистість людини для усвідомлення нею професійних схильностей і психолого-педагогічне спостереження за процесом реалізації професійних намірів” [2, с.62]. Окрім того важливими аспектами нової галузі знань є дослідження професійних здібностей, інтересів, нахилів, професійної майстерності та умов їх формування.

У зв'язку з проблемами, що сьогодні виникають у профтехосвіті, належить вирішити низку задач. Перш за все необхідно всебічно вивчити суперечності, властиві системі профтехосвіти, особливості їх вирішення, розкрити причини негативних явищ, що так часто зустрічаються за останні роки в професійно-технічних навчальних закладах, визначити шляхи їх подолання. Зокрема ці питання ґрунтовно висвітлені в “Білій книзі освіти”, тому наступним кроком має бути вирішення цих задач.

З метою одержання інформації випереджувального характеру проводяться комплексні дослідження, результатом яких є педагогічне прогнозування. Ця інформація потрібна для обґрунтування цілей, змісту, засобів та організаційних форм і методів навчання і виховання, розробки професійно-кваліфікаційних характеристик, навчальних планів, програм, їх оперативного

коректування та організації підготовки й перепідготовки викладачів і майстрів виробничого навчання. Актуальність таких досліджень визначається тим, що сучасний етап НТР характеризується неперервним процесом виникнення нових наукових знань, їх диференціацією та інтеграцією, виникають труднощі оперативного відображення вимог виробництва, що постійно змінюються, до особистісних і професійних якостей робітників в навчально-програмній документації і підручниках. Завдяки педагогічному прогнозуванню можна розробляти перспективні моделі навчально-виховного процесу.

Одним з прикладів такої перспективної моделі є навчально-виховний процес, який запроваджено у Львівському вищому професійному училищі № 20. У цьому ПТНЗ апробовано нові організаційну та функціональну структури вищого професійного училища підприємництва, на базі якого проводиться підготовка нового типу кваліфікованого робітника – техніка, механіка, спроможного організувати власну справу, успішно працювати на підприємствах з різними формами власності в умовах ринкової економіки. Адекватність змінам на ринку праці визначається науково обгрунтованою адаптивною системою управління якістю професійної підготовки фахівців на основі маркетингу ринку праці та освітнього моніторингу. Для цього в навчальному закладі створені відділення: механіко-технологічне, автоматизації та комп'ютерних технологій, перепідготовки та підвищення кваліфікації, профорієнтації та працевлаштування.

Створення відділення *перепідготовки та підвищення кваліфікації* (післядипломної освіти в умовах ПТНЗ) зумовлена потребою в налагодженні співпраці училища з центрами зайнятості у напрямі організації перепідготовки, підвищення кваліфікації незайнятого населення, підготовки фахівців для роботодавців за контрактною системою, надання платних освітніх послуг тощо; відділення *маркетингу, профорієнтації та працевлаштування* викликане потребами маркетингового дослідження ринку освітніх послуг і ринку праці для визначення поточної і перспективної потреб у кадрах, вивчення розвитку виробництва та сучасних технологій для встановлення вимог роботодавців до рівня підготовки працівників, моніторингу ринку праці з метою налагодження системи планування підготовки кадрів та запобігання безробіттю, організація набору учнів, слухачів у навчальний заклад, визначення джерел фінансування та організації грошових надходжень, здійснення зв'язків зі споживачами освітніх послуг, громадськістю та засобами масової інформації, підготовки рекламних та інформаційних матеріалів, забезпечення зв'язків з колишніми випускниками навчального закладу тощо;

Результатом діяльності підрозділу маркетингу освітніх послуг має бути розроблення програми розвитку освітніх послуг навчального закладу на перспективу, яка включає: моделювання освітніх послуг на майбутній період та прогнозування обсягів підготовки кадрів відповідно до професій чи спеціальностей у навчальному закладі, які потрібні на попиту ринку праці та ринку освітніх послуг. У цьому навчальному закладі відбувається професійна підготовка фахівців на основі моделі фахівця-підприємця (підприємця-виробника).

Іншим прикладом професійної орієнтації учнів загальноосвітньої школи та адаптації учнів професійно-технічних навчальних закладів є зустрічі з раціоналізаторами і винахідниками. Форми такої роботи різні, але найдієвішими є такі зустрічі, коли спільно наука, практика і освіта розширюють знання учнів у світі професій відповідного профілю. Результативність інформації зростає, якщо показувати економічне підґрунтя змін, які виникають на виробництві та житті суспільства. Наприклад, якщо зростає вартість іномарок, а їх кількість на території країни зменшується, то активізуються роботи з ремонту вітчизняних машин, які включають як слюсарні, так і зварювальні роботи. Очевидно, зростає й обсяг відповідних робіт, можуть з'явитися нові робочі місця.

Сьогодні ми відкриті до світу і маємо можливість порівнювати. Порівняльна педагогіка виявляє світові тенденції, які потрібно враховувати як на державному, так і на рівні навчального закладу. Ось деякі з них:

- високий рівень самостійності і відповідальності молоді;
- заохочується підвищення кваліфікації та самоосвіта;
- зростає кількість ручної праці особливо в сфері послуг, виробництві ексклюзивних виробів;
- прагнення суб'єкта діяльності до досягнення еталонної моделі професіонала.

На думку науковців Львівського науково-практичного центру професійно-технічної освіти НАПН роботу з професійної орієнтації доцільно проводити у таких напрямках:

1. *Створення міжвідомчих Центрів професійної орієнтації для молоді.* Їх створюють із залученням таких спеціалістів: освітян, психологів, соціологів, економістів, виробничників тощо. Центри у тісній співпраці зі службами зайнятості населення, державними органами, що займаються соціальними питаннями у державі, повинні перш за все здійснювати реальний моніторинг ринку праці, прогнозуючи його розвиток і виходячи з цього розробляти методику і напрями профорієнтаційної роботи. Центри могли б відіграти важливу роль у профілізації загальноосвітньої школи, визначаючи соціальні запити батьків і дітей певного регіону та конкретної школи зокрема.

2. *Підготовка фахівців з профорієнтаційної роботи на державному рівні.* Важливим місцем у роботі Центрів повинна стати серйозна підготовка фахівців із профорієнтаційної роботи серед молоді, спрямована на глибоке розуміння особливостей різних професійних полів, психолого-педагогічних основ професійної підготовки.

3. *Створення структурних підрозділів із виділенням штатних одиниць в органах управління загальноосвітньою і професійно-технічною школою.* Враховуючи те, що сьогодні профорієнтацією займаються всі і ніхто конкретно, слід обов'язково створювати структурні підрозділи із виділенням штатних одиниць в органах управління освітою. Ці особи можуть бути працівниками пропонованих Центрів із робочими місцями в управліннях (комітетах) професійно-технічної освіти та в обласних, міських, районних відділах освіти.

4. *Організація професійної орієнтації батьків учнів загальноосвітньої школи.* Однією з найважливіших проблем, яку необхідно вирішити є професійна орієнтація батьків. Йдеться про створення “Шкіл професійної орієнтації для батьків” у загальноосвітніх школах. Спільно з працівниками шкіл працівники Центрів організовували б навчання для учнів, починаючи принаймні з середніх класів, використовуючи найсучасніші світові методики визначення профпридатності дітей (анкетування дітей, професійні проби, побудова професіограм тощо). Однак основним завданням таких шкіл мало б бути переконання батьків щодо наукового підходу до вибору для їх дітей майбутніх професій.

Висновки. Отже, підсумовуючи наведене вище, можна зробити такі висновки. Назріла потреба у створенні дієвої державної системи професійної орієнтації, необхідність розроблення теорії професієзнавства, дослідження професійних здібностей та умов їх формування, вивчення психологічних основ професійної майстерності, ознайомлення учнів зі світом професій хоча б з середніх класів, а їх батьків з науковим підходом до вибору професії, розробки методики індивідуальної професійної консультації для правильного вибору людиною професії. І для досягнення цих цілей необхідно об'єднати зусилля всіх зацікавлених сторін.

Література

1. Гребенюк О. С. Проблемы формирования мотивации учения и труда у учащихся средних профтехучилищ: Дидактический аспект / О. С. Гребенюк; под ред. М. И. Махмутова. – М.: Педагогика, 1985. – 152 с.

2. Профессиональная педагогика : учебник / под общ. ред. С. Я. Батышева. – 2-е изд. — М. : “Ассоциация “Профессиональное образование”, 1999. – 904 с.

3. Психологія особистісно орієнтованої професійної підготовки учнівської молоді : науково-методичний посібник / за ред. В. В. Рибалки. – Київ ; Тернопіль : Підручники і посібники, 2002. – 388 с.